

Kuda ide jugoslavenska naučna politička misao*

Ivo Brkljačić

»Teorija je siva, prijatelju moj,
a zeleno je vječno drvo života.«
V. I. Lenjin

Kao što je u časopisu *Politička misao* br. 3/1964 najavljeno, centralni predmet rasprave na nedavnoj skupštini Jugoslavenskog udruženja za političke nauke bio je za marksističku teoretsku misao trajno zanimljiv kompleks tema pod zajedničkim naslovom »Aktuelni problemi političke teorije i prakse«.

Među referatima razmatranim na ovom značajnom naučnom skupu, studija Dr. Leona Gerškovića »Odnos političke teorije i političke prakse« tematski najšire zahvaća složena pitanja jugoslavenske političke teorije i prakse i privlači pažnju iz više razloga.

Prvo stoga, što pretendira da u ovom svjetlu valorizira i revalorizira mnoga dosad uvriježena shvaćanja o teoriji partije, položaju naučne kritike u našem društvu, predmetu političke nauke, te o ulozi političke teorije u svakodnevnoj političkoj praksi.

Drugo stoga, što kategoričkim i mjestimice polemički oštro intoniranim općim postavkama u odnosu političke teorije i prakse upravo prisiljava čitaoca da o ključnim tezama referata zauzme vlastiti, nedvosmislen stav.

Treće, pažnju privlači sama teorijska podloga i metodološka koncepcija referata.

Pokušajmo, dakle, najprije sami zauzeti stav prema osnovnim postavkama referata reducirajući pritom sve nebitne teze ovoga u mnogo čemu zanimljivog priloga našoj političkoj teoriji.

Podimo prvo od teorije partije kojoj referat ispravno pridaje izuzetan značaj kao pitanju neodvojivom od samih osnova naučnog socijalizma.

»Savremeno jugoslavensko društvo — tvrdi se u referatu — traži odgovor na nekoliko osnovnih društveno-političkih problema, koji se danas dobrim dijelom rješavaju bez prethodnih naučnih razmatranja — političkim odlukama. Ti su problemi uglavnom:

* Napomena autora: Članak je napisan povodom referata dr Leona Gerškovića »Odnos političke teorije i političke prakse«, a predstavlja u stvari moje nešto dopunjeno izlaganje sa skupštine Jugoslavenskog udruženja za političke nauke na kojoj je referat prezentiran kao uvodni materijal za raspravu. Širi osvrt na rezultate skupštine i neke primjedbe na referat L. Gerškovića dao je Vojislav Stanović u časopisu »Socijalizam« br. 4/1965. u članku »Neki problemi naše političke teorije i prakse«.

politička uloga organiziranih političkih revolucionarnih snaga, njihova organizaciona struktura i njihovi odnosi s društvenim klasama i grupama u sistemu društvenog samoupravljanja...» (Referat, str. 6. potcrtavanja ovdje i dalje su moja — I. B.)

Ovdje se nužno nameće nekoliko teorijskih i praktičnih pitanja koja treba pobliže osvijetliti.

Teorija partije, kao što je poznato, oduvijek je predstavljala kamen temeljac i kamen spoticanja teorije naučnog socijalizma. Svako suspendiranje teorije partije upućivanjem na praksu suspendira *eo ipso* i sve kriterije za naučnu ocjenu *smisla* društvenih kretanja glorificiranjem pozitivnih dostignuća i negiranjem uzročnosti negativnih tendencija u društvenom razvoju. Npr., glorificiranje činjenice da u Jugoslaviji ima danas toliko i toliko više automobila ili frižidera nego prije rata samo po sebi pobliže malo govori o mogućim slabostima odnosa u društvenoj raspodjeli ili o tome kakvi su trenutačni trendovi socijalističke proizvodnje i raspodjele. Poznato je da ova posljednja mora u interesu same proizvodnje težiti usklađivanju i postupnom ujednačavanju razlika u dohocima svih pripadnika društva. Političke odluke koje se spominju u vezi s tzv. pitanjem političke uloge organiziranih društvenih snaga bez sumnje nisu svemoćan, ali ni beznačajan faktor u određivanju željenih trendova društvenog razvitka. Nema razloga vjerovati da Gerškoviću kao istaknutom javnom radniku nije dobro poznat taj aspekt problema teorije partije.

Međutim, u citiranom pasusu očigledno se i ne radi toliko o teorijskom ispitivanju kriterija za ocjenu stanja i trendova društvenog razvitka kod nas, već o kategoričkoj tvrdnji postojanja tzv. problema »političke uloge« organiziranih političkih snaga. Stiže se dojam, da se forsiranim naglašavanjem »naučnog« vrednuju sami *osnovi* teorije naučnog socijalizma, jer autor oživljava — nažalost više deklarativno i sa jednom rečenicom — raspravljanje o nečemu što je već formiranjem teorije naučnog socijalizma *u biti* razjašnjeno. Naime, kolikogod se mijenjali uslovi i metode djelovanja organiziranih revolucionarnih snaga i sa kakvim god uspjehom Partija izvršavala svoju mobilizatorsku društvenu funkciju, čini nam se da se »politička uloga« proleterske partije, historijski promatrano, u osnovi *nije* izmijenila. Danas, jednako kao i sutra ili jučer u doba klasika marksizma, *politička uloga* Saveza komunista ne može se sastojati ni u čemu drugom nego u uspješnom ili manje uspješnom angažiranju svih progresivnih snaga na ostvarivanju »krajnjeg« *cilja*: visoko razvijenog besklasnog društva materijalno obezbijeđenih i svestrano razvijenih ljudi. Jedino se u tome može ogleđati i iscrpljivati politička uloga partije. Naravno, tako definirano pitanje političke uloge partije ne rješava se *samo* deklaracijama i »političkim odlukama«.

S tog stanovišta i koliko je nama poznato, organizirane političke snage u Jugoslaviji, o kojima referat govori, imaju svaka svoj detaljno razrađeni *program* djelovanja koji u skladu s teorijskim osnovama naučnog socijalizma *decidirano* govori *kakva je* njihova politička uloga u našem društvu. Bilo bi veoma zanimljivo, da Geršković izloži svoju politološku koncepciju neke druge »političke uloge« organiziranih političkih snaga kod nas.

U citiranom pasusu govori se nadalje o »odnosima« političkih organizacija s društvenim »klasama i grupama« jugoslavenskog društva, pa se treba prije svega zapitati: koje su to društvene gru-

pacije s kojima bi Savez komunista, a s kojima Socijalistički savez, recimo, mogao održavati »odnose«, i kakvi bi morali biti ti odnosi?

Referat ne odgovara pobliže na to pitanje, ali je očigledno da mogućnost uspostavljanja takvih »odnosa« explicite ne samo dopušta, već zajedno s još nekim autorima ističe to kao osnovni i specijalno za jugoslavensku nauku relevantan »društveno-politički problem«. ¹⁾

Mišljenja smo, da se teško može ozbiljnije teoretski raspravljati o odnosima organiziranih političkih snaga sa ovim ili onim socijalnim grupama nekog društva. Iz teorije naučnog socijalizma nije teško izvući zaključak, da politička organizacija ni u jednoj zemlji ne može uopće stupati u »odnose« sa društvom u cjelini, ili pojedinim klasama i grupacijama ljudi ukoliko sama nije ili zatvorena »nadklasna« organizacija (svemoćne i privilegirane birokratske kaste, npr.), ili ako nije politička organizacija jedne određene i jasno definirane društvene klase (buržoazije, npr.). Strogo uzevši, u opisanim slučajevima također se ne može govoriti o »odnosima« neke političke partije s klasom koju sama reprezentira, nekom drugom klasom, kastom ili društvom u cjelini, jer je to zapravo pitanje analize osnovnog proizvodnog odnosa koji kao dominantan određuje rang svim ostalim odnosima u društvu. Nasuprot odnosu najamnog rada i kapitala, u socijalističkom društvu koje će još za dugo vremena karakterizirati podjela društva na proizvodne i neproizvodne radnike, osnovni proizvodni odnos može biti samo odnos radničkog samoupravljanja shvaćen kao proces osiguravanja da udruženi proizvođači i faktički odlučuju o svim bitnim društvenim poslovima; oko toga se posljednjih godina kod nas kreću gotovo sve političke rasprave. ²⁾

S tim u vezi treba se upitati iz kakvih se to klasa sastoji naše društvo, a naš novi ustav uopće ne nalazi za potrebno da tu klasnu strukturu barem spomene?

Poznato je da ustavni izraz »radni ljudi«, kao suviše uopćen termin, nailazi na ozbiljne kritike i nekih drugih naših socijalnih teoretičara koji, doduše, ne pišu o »odnosima« političkih organizacija s »društvenim klasama i grupama«. Na svaki način, bilo bi vrlo zanimljivo da Geršković politološki klasno strukturira »rad-

1) Vojislav Stanovčić u spomenutom napisu u »Socijalizmu« naglašava postojanje »neko-liko osnovnih problema« na koje jugoslavensko društvo traži odgovor, (a sam Stanovčić koji ta pitanja »otkriva« i ne pokušava na njih odgovarati). To su: »politička uloga organizovanih političkih revolucionarnih snaga, njihova organizaciona struktura i njihovi odnosi sa radnim narodom, radničkom klasom i grupama u sistemu društvenog samoupravljanja...« — V. Stanovčić, »Neki problemi naše političke teorije i prakse«, »Socijalizam« br. 4/1965, str. 527.

2) Razvitak socijalizma se bez sumnje ne zaustavlja na pukoj likvidaciji klase kapitalista i njenih dohodaka, ostalih neradnih dohodaka u ekonomskom smislu pojma »rada«, ili radnih dohodaka iz jednostavne robne proizvodnje. Prevladavanje stare podjele rada u dugotrajnom procesu ekonomskog oslobođenja radnika (u smislu opće obaveze proizvodnog rada, a u okviru toga vrši se i započeti proces deprofesionalizacije politike) i postupno ujednačavanje dohodaka svih društvenih pripadnika jedan je od temeljnih ciljeva socijalističkog društva koje mu ono teži svjesnom spoznajom ekonomskih zakonitosti društvenog razvitka. S tim u vezi, jednu od najpotpunijih definicija socijalističke društveno-ekonomske strukture i istovremeno indirektan odgovor na pitanje tzv. »odnosa« proleterske partije i »društvenih klasa i grupa« dao je sam Marx: »Socijalizam je objava permanentne revolucije, klasna diktatura proletarijata kao nužan prelazni stepen k ukidanju klasnih razlika uopće (izraz »klasa« ovdje treba šire shvatiti u smislu proleterskog ideala jednakosti kao jednakog položaja u odnosu prema materijalnoj proizvodnji — pr. op.), k ukidanju svih odnosa proizvodnje na kojima one počivaju, k ukidanju svih društvenih odnosa koji odgovaraju tim odnosima proizvodnje, k prevratu u svim idejama koje proizlaze iz tih odnosa.« — K. Marx, Klasne borbe u Francuskoj od 1848—1850, Marx-Engels, Izabrana djela, Kultura, 1949, tom I, str. 189.

ne ljude« i da usput kaže kojoj to klasi pripadaju, recimo, politolozi?

U vezi ovih zanimljivih, djelomice nerazrađenih i u mnogočemu originalnih teza o teoriji partije, pogledajmo što nam referat ima saopćiti o *stanju* naše naučne kritike kao instrumentu stvaralačkog usmjeravanja i korigiranja prakse, koja mora biti principijelna i usmjerena *ad hominem* ako ne želi postati »kritika radi kritike«, tj. parodija marksističke kritičke misli.

»Naučna kritika — može se pročitati tautološka misao koja se specijalno tiče nauke o politici — nema uvijek uslova ni mogućnosti da podvrgne *naučnoj* kritici sve političke akcije«. (Isto str. 8).

Problem naučne kritike u našem društvu doista je složen i može se na razne načine tretirati: proglašavanjem apologetike za naučnu kritiku, naučne kritike za nenaučnu i sl. Poznato je da u društvenim naukama epitet »naučan« pripada svakoj kritici neovisno od oštine kojom ona ukazuje na određene socijalne protivrječnosti, a pod jednim uvjetom da je usmjerena u pravcu iznalaženja progresivnijih rješenja i zakonitosti u prvom redu u društvenoj proizvodnji i raspodjeli. U svakom slučaju, ozbiljno se nameće pitanje: zašto u društvu u kojemu i *nenaučna* kritika nalazi prostora za svoj razmah nema dovoljno *naučne* kritike? Isto tako nije na odmet upitati, šta bi društvo, u kojem objektivno postoji niz kritici podložnih protivrječnosti, trebalo pružiti *politolozima* pa da se stvore povoljniji uslovi za stvaralačku naučnu kritiku s *njihove* strane? Naime, na citiranom mjestu, i inače u referatu, prvenstveno se ima u vidu stanje kritike u nauci o politici, pa je umjesno zapitati se nije li *politolozima* »netko zabranio« da se upuštaju u polemike koje se u posljednje vrijeme vode vrlo intenzivno upravo o političkim odnosima u našem društvu, ili pak referent misli da se vrhunski profesionalni *politolozi* ne osjećaju dovoljno sigurni na svome području u polemikama gdje se *citologijom* i *frazeologijom* ne može ništa učiniti?

»Politička nauka — objašnjava u odgovoru na tu nedoumicu Geršković — još nije izvojevala svoj 'društveni položaj' niti se u savremenom političkom životu *općenito* priznaje kao osnovica za političke akcije. To se izražava u tome, što nizu političkih akcija i teza za *izmjene društvenih odnosa* nije data *naučna podloga niti je formirana (sic!) naučna politička teorija*. Politički forumi donose često političke odluke bez prethodne naučne analize i teoretske diskusije« (Isto str. 4).

»Jugoslavenska *naučna politička misao*... obnovila je i analizirala izvjesne klasične marksističke političke teorije«. Štaviše, ističe se da je naša *politologija* »postavila i *nove političke teorije*« (Isto str. 3) i da, zapravo, u većini ključnih pitanja teorije naučnog socijalizma nosi *barjak* u međunarodnom radničkom pokretu.

Očigledno se ovdje nameće samo jedna misao.

Stil istovremenog hvaljenja onoga što se najprije oštro kritizira ostavlja čitaoca u dubokoj nedoumici: može li se *naučna politička teorija* »općenito« priznavati ili ne priznavati u političkoj praksi kod nas, ako se iz opisanih ocjena dađe zaključiti da se radi o veoma zaslužnoj i u isto vrijeme fantomskoj teoriji koja »niti je formirana«? Zajedno s referentom doista se treba zabrinuti: kuda to ide jugoslavenska politička misao ako nekuda uopće »ide«?

Bez namjere da sami apologetski pišemo o politici ili »političarima«, pokušajmo ipak na još jednom mjestu odgonetati pruža li nam referat jasnije odgovore na pitanja o stvarnom »stanju« i dostignućima naše političke teorije i prakse.

»Profesionalni politički radnici često smatraju da su oni i naučno i stručno kompetentni u oblasti politike, iako se *ne bave naukom*. Uslijed toga *otpor prema formiranju naučnih i stručnih kadrova* u oblasti politike.« (Isto str. 8). Slijedi formulacija o novim »otporima« iz koje se ne vidi misli li referent da profesionalni političari — nepolitolozi, zajedno s politolozima-nepolitičarima, s vremenom kao *profesionalci* treba da »odumru« u sistemu socijalističke demokratije.³⁾

Od samih početaka formiranja teorije naučnog socijalizma vode se otvorene i za stvaralački razvoj nauke korisne rasprave o tome kojem sloju socijalističkog društva navodno pripada barjak *političkog* a kome *duhovnog* avangardizma; kome povjeriti *proletersku ideologiju* a kome *politiku*, što je u historiji socijalističke misli oduvijek na određen način bilo blisko povezano s idejama o »diobi« same politike.⁴⁾

In ultima linea, spomenuti pravac rezoniranja plod je društvenih i profesionalnih ograničenosti i nespojiv je s proleterskim shvaćanjem socijalizma pošto neovisno od želja njegovih pobornika vodi *kastinskom* svrstavanju društvenih pripadnika na one koji su »najpozvaniji« da doživotno i »stručno — kompetentno« fizički rade, ili se bave samo naukom, politikom i sl. Unatoč sve veće profesionalne specijalizacije, u socijalističkom društvu ove kastinske barijere se već danas ubrzano ruše uslijed skraćivanja radnog vremena itd. Kada se to ima u vidu, oživljavanje teza starih socijalista o »duhovnoj aristokraciji« novog društva — bilo kom sloju profesionalnih upravljača i učenjaka taj epitet pridijevali — predstavlja korak natrag i direktno je predmet interesa teorije partije naučnog socijalizma.⁵⁾

Nema sumnje, da su u datoj strukturi relativno slabog opće-obrazovnog nivoa stanovništva diskusije o tzv. specijalizaciji i politehničkom obrazovanju od trajnog interesa i koristi za razvoj politike i političke nauke. Nama se kod toga čini, da je za svaki *nedijalektički* pristup analizi društvene podjele rada najkarakteristi-

3) »Otpor prema formiranju takvih kadrova proizlazi i iz shvaćanja da profesionalni političari treba da odumru u sistemu socijalističke demokratije, a da formiranje politologa znači tendenciju ka stvaranju takvih kadrova, **mada politolozi** — naglašava referent — kao naučni i stručni radnici u oblasti politike nisu i ne mogu biti identični sa političarima.« — Kako je ovdje zapravo riječ o svojevrsnoj interpretaciji marksističkog shvaćanja o postupnom prevladavanju stare podjele rada, korisno je podsjetiti se da je već socijalista Eugen Dühring ispravno identificirao profesionalne društvene funkcionere sa ljudima koji nisu (»stručno« i »naučno«) nekvalificirani u poslovima koje vrše.

4) Avangardnu ulogu »duhovne aristokracije« u novom društvu koju bi sačinjavali učenjaci, političari-zavjerenici i sl. najpotpunije su od svih socijalista razradili sensimonovci i babuvisti. Kritika njihovih koncepcija razbacana je po mnogim djelima osnivača naučnog socijalizma. Dosta cjelovitu kritiku utopijskih koncepcija kastinsko-aristokratskog avangardizma u politici i na toj osnovi kritiku hijerarhizacije društvenog ugleda, raspodjele »prema radu« i sl. vidi kod G. V. Plehanova, *Utopičeskij socijalizm XIX veka*, »Sočinenija«, 2 izd. Moskva, 1928, tom XVIII.

5) »U posljednje vrijeme učestale su tvrdnje pojedinaca o empirizmu političara, o tome... da je krajnje vrijeme da se filozofi, politikolozi i drugi 'stručnjaci' stave na čelo društvenih procesa... Nosiocje ovih shvatanja ni do sada nitko nije sprečavao da dadu svoj teoretski doprinos...« bržem razvitku društva u čemu — »baš tih teoretičara nije bilo osim rijetkih iznimaka«. — Marijan Cvetković, *Naredni zadaci Saveza komunista Hrvatske*, V Kongres SKH, Zagreb, 1965, str. 36—37.

stičnije slijedeće: naučno spoznatoj nužnosti *ekonomskog* oslobođenja rada (tj. prevladavanja stare podjele rada na one koji se doživotno bave proizvodnim, odnosno neproizvodnim radom) u *procesu* radničkog samoupravljanja i svestranog obrazovanja svih društvenih pripadnika — *mehanički* se suprotstavlja isto tako zakoniti zahtjev razvitka suvremenog društva za sve većom specijalizacijom (kvalitetom rada) na svim područjima društvenog života. Široki asortiman mogućih »otpora« ovom posljednjem zahtjevu najčešći je nusprodukt sličnih mehaničkih suprotstavljanja dviju strana *jedinstvenog i protivrječnog procesa razvoja protzvodnih snaga*, bilo da se pri tome promatra iz krivog ugla, potcjenjuje ili precjenjuje značaj »specijalizacije« (kvaliteta rada) u procesu samoupravljanja i deprofesionalizacije politike.⁶⁾

Teško se oti dojmju da se u izloženim »ocjenama« stanja i odnosa naše političke teorije i prakse radi zapravo o samodopadljivoj *kritici radi kritike!* Naime, iz teksta referata je nažalost teško i uz najbolju volju zaključiti već se može samo nagađati: zaostaju li kod nas politički teoretičari još neformirane naučne političke teorije za slijepim praktičarima, slijepa praksa za zaslužnom i dalekovidnom teorijom, ili slijepa teorija za dalekovidnom praksom?

Za nauku o politici u socijalizmu nesumnjivo je od bitnog teorijskog i pratkičnog značaja pitanje naučnih *kriterija* za ocjenu da li se radnički pokret u nekom konkretnom društvu »istrčava«, ili sporo kreće u ostvarivanju temeljnih interesa *proletarijata* i samim time oživotvorenju postavki naučnog socijalizma. Prema onome kako mi shaćamo uvodnu Lenjinovu misao, ona nipošto *ne znači* da u nauci o politici *nema* kriterija i da je u praksi *sve* dozvoljeno, niti znači *negiranje* vrijednosti teorijskih spoznaja na polju nauke o politici. Čini nam se da je u svakoj diskusiji o naslovnoj temi bitno upravo to podvući, jer ta misao pruža osnov za naučno vrednovanje *svake* političke akcije i ujedno je osuda svake eklektičarske koketerije koja omogućava da se o istom problemu zaključuje čas ovako, čas onako. Njome se također osuđuje svako fraziranje kojim se prikrija sterilnost naučne misli i buržoasko ili idealističko-dogmatsko interpretiranje marksističkog političkog principa *do ut des* u ocjeni događaja kao što su, npr. Brest-Litovski mir ili sporazum Staljina i Hitlera oko Poljske, sporazum Tito — Subašić u novije vrijeme, ili sklop općijih uvijek aktuelnih pitanja odnosa političke teorije i političke prakse, a o kojima se u posljednje vrijeme kod nas tako mnogo raspravlja i piše. Bitno pitanje naučnih kriterija u ocjeni prakse, i obrnuto, nije mogao zaobići ni Geršković u svojim tezama:

»Polazeći od naučno ustanovljene teorije o zakonitostima razvoja ljudskog društva, radnički revolucionarni pokret (u svijetu — pr. op.) je svoju političku akciju *uvijek* zasnivao *na naučnoj analizi* suvremenih društvenih odnosa«. Štaviše, »i oni *vođe radničkog po-*

6) Citaocu ostaje nejasno šta to znači »stručno« a šta »naučno« bavljenje politikom, čak i neovisno od poznate Lenjinove misli o postepenoj deprofesionalizaciji politike i o potrebi da se u socijalističkom društvu »posljednja kuharica« počne baviti politikom. Akcenat Gerškovićeve kritike nedvosmisleno je na »otporu« prema formiranju kadrova profesionalnih politologa. Ostaje nejasno o kakvom se otporu po njegovom mišljenju tu radi i tko ga pruža ako on sam ističe da je posljednjih godina u Jugoslaviji zabilježena nagla ekspanzija kako nižih političkih škola, tako i visokoškolskih obrazovnih institucija izrazito politološkog smjera. Samo u Zagrebu, na primjer, već treću godinu djeluje poseban Fakultet političkih nauka sa isto tako posebnim Odjelom za politička istraživanja, politološki časopis i sl. Moglo bi se prije pretpostavljati da već postoje negodovanja ukoliko sve to ne daje očekivane rezultate zbog kojih je, eto, zabrinut i referent.

krete koji su... upućivali radnički pokret *pogrešnim pravcem* (vođenje u politici ovdje očigledno više privlači pažnju autora nego analiziranje proizvodnih odnosa i pokreta masa — pr. op.) zasnivali su *svoje* akcije na političkim *teorijama* za koje su tražili naučna opravdanja.« (Isto, str. 1,2). Slijede imena Kautskog, Staljina, Mao Tse Tunga i sl. na jednoj strani, te klasika marksizma, naših i nekih drugih vodećih političkih teoretičara na drugoj strani.

Pretpostavimo da je pogrešno generalizirati kako je radnički pokret svoje akcije uvijek zasnivao na naučnim analizama, pošto se iz »naučnih« analiza u pravilu mogu izvlačiti nenaučni zaključci samo ako su i analize nenaučne. Poznato je da su naučne analize datih proizvodnih odnosa daleko više smetale pojedinim spomenutim vođama od nenaučnih analiza koje su nerijetko i sami kreirali i njegovali. U svakom slučaju, opća formula referata u znaku krilaticice da suvremeni radnički pokret nema više istovetne neposredne »ciljeve« — uobičajeni izraz »putevi« čini nam se adekvatnijim — doista ne može zadovoljiti. Prvenstveni razlog tome je što se gube kriteriji za ocjenjivanje zašto i u čemu radnički pokret u konkretnom društvu »griješi« ili ne griješi (u odabiranju najboljih »ciljeva«), odnosno »istrčava« se ili zaostaje u praktičnom rješavanju nekih naučno spoznatih postavki socijalizma.

Nažalost, referat koji tako značajno pitanje kriterija naučnog ocjenjivanja političkih fenomena i pokreta generalno rješava formularom o različitosti »ciljeva« radničkog pokreta, odnosno formulom da jedni »vođe« radničkog pokreta griješe dok drugi ne griješe, ne ide dalje od površnog zamjećivanja da pitanje »nekih« naučnih kriterija u ocjenjivanju prakse, i obrnuto, — mora postojati! Jer, što se pogreški tiče, poznato je da su Lejnin i mnogi drugi lideri, koje referat očigledno svrstava u nepogrešive, znali i znaju otvoreno priznavati »svoje« pogreške.

U teoriji nedovoljno razjašnjeno pitanje bližeg deformiranja predmeta nauke o politici i odnosa te nauke prema drugim disciplinama društvenih znanosti, referat je posebno apostrofirao. Našu pažnju privlači s tim u vezi teorijska podloga i metodološka koncepcija samog referata. Konkretnije, temelje li se osnovne postavke referata na shvaćanjima naučne (marksističke) teorije socijalizma, ili, recimo, na *filozofskim* koncepcijama politike jednog Jeremy Benthama, koji sebi ipak ne dopušta kritičarsku nedosljednost glede vlastitih teoretskih stavova. Pažnju privlače prvenstveno autorova gledanja na osnove *ideologije* uopće, i idejne osnove teorije naučnog socijalizma posebice.

»Ideologija političkog pokreta — konstatira se u referatu — može se zasnivati na religioznim uvjerenjima, na rasnim, klasnim i nacionalnim osjećajima koji su izraz njihovih interesa, na *emotivnim* stavovima prema određenim ljudskim potrebama i problemima. Često politički pokreti proizlaze iz određenih filozofskih pogleda na svijet« (Isto str. 1.)

O proizvodnim odnosima kao bazi svake ideologije govori se određeni u referatu na jednom mjestu koje zaslužuje da se posebno prikaže. Prije toga neophodno je u vezi s citiranom *općom* definicijom ideologije političkih pokreta vidjeti što autor misli o specifičnoj ideologiji *radničkog* pokreta.

»Socijalistički radnički revolucionarni pokret našao je svoju naučnu podlogu u dijalektičkom materijalizmu, *filozofskom pravcu* čije je temelje postavio Karl Marx.« (Isto, str. 1.)

»Filozofski« stav koji referent zastupa u citiranom pasusu i na daljim mjestima gdje se govori o odnosu nauke o politici i drugih društvenih nauka, pripada očigledno onoj vrsti idealizma i subjektivizma od kojeg se danas ograđuje već i buržoaska nauka.

Opisujući tako odnos političke teorije i prakse sa gledišta niza naučnih disciplina kao što su sociologija, pravne i ekonomske znanosti — Geršković ne poriče da te nauke »mogu razmatrati političke odnose« (Isto, str. 7.). Međutim, odmah iza toga slijedi pasus u stilu vulgarnog rezoniranja o političkoj nauci, s tim što komentar izraza »vulgaran«, kao i samog tog teksta shvaćamo u smislu Marxovog tumačenja politike.

»Socijalistički odnosi u poduzećima koji treba da dadu ljudski (?) impuls rješavanju ekonomskih pitanja nisu predmet ekonomske nauke — uvjerava nas referat — jer je njihov osnov u političkim odnosima, tj. u odnosima samoupravljanja koji danas predstavljaju izražaj odnosa u proizvodnji kao osnovici svih političkih odnosa.«⁷⁾

Kada je riječ o samoupravljanju, zanimljivo je da referat među posve »nove« teorije koje je kreirala jugoslavenska naučna politička misao izričito svrstava teoriju »društvenog samoupravljanja« (Isto, str. 3). Ovdje se očigledno zaboravlja na idejno naslijeđe i praksu Parisku komune i lenjinskih sovjeta, kao i na stvarni i ne mali značaj jugoslavenske ideje o tzv. procesu »integracije samoupravljanja« (Kardelj).

Ako se društveno samoupravljanje ne želi statički promatrati i mistificirati, mišljenja smo da se ne može gubiti iz vida da samoupravljanje »uopće« predstavlja osnovni proizvodni odnos samo ukoliko je (u neprivrednim djelatnostima) najuže povezano s radničkim samoupravljanjem kao *determinantom* ovog izvedenog odnosa (»društvenog« samoupravljanja); izvedenost ovog odnosa kao čisto historijske kategorije sastoji se u tome što se u perspektivi ukidanja stare podjele rada mora zakonito transformirati (integrirati) u jedinstveno samoupravljanje udruženih proizvođača kao *isključivi* proizvodni odnos budućeg komunističkog društva. Baza specifično socijalističkog fenomena samoupravljanja ostaje uvijek u radničkom samoupravljanju ako fenomen samoupravljanja »uopće« shvatimo kao proces osiguravanja da *udruženi proizvođači* faktički i sve više uzimaju pod vlastitu kontrolu odlučivanje o svim poslovima društva. Čini nam se da se jedino u tom smislu može tumačiti misao o integraciji i postupnom rušenju »zida« između radničkog i tzv. društvenog samoupravljanja; u opisanom smislu »nova« teorija društvenog samoupravljanja o kojoj Geršković piše

7) Ostaje samo da Geršković objasni jedno pitanje: od kada to proizvodni odnosi nisu predmet interesa ne samo marksističke, već i vulgarne buržoaske ekonomske i političke teorije? — U svojoj sjajnoj kritici vulgarnih shvaćanja politike, W. Thompson već početkom prošlog stoljeća sa naučnom jasnošću naglašava potrebu stroge ekonomske kalkulacije opsega društvenog rada i društvene potrošnje upravo u interesu samoupravljanja proizvođača. Pošto proizvođačima pripada »pravo na proizvod njihova rada« (the whole produce of labour), smisao radničkog samoupravljanja u budućem prelaznom društvu u kojem neće biti kapitalista očituje se baš u tome da radnici odlučuju koliko će dio viška rada odvajati za političare, filozofe, činovnike itd. Politički filozofi poput Bentham su »skolastici« (intellectual spectators) jer su njihovi »životni prohtjevi (animal wants) dobro osigurani. Stoga oni vode malo računa o materijalnim potrebama onih koji stvarno rade da bi sebe i njih opskrbljivali materijalnim dobrima smatrajući da je čovjek »sposoban postići sreću pomoću gole snage svog razuma, koja kao da je nezavisna od podređenosti materijalnim potrebama«. — v. W. Thompson, *An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth*, London, 1824, str. 3—4, cit. po knjizi Richarda K. P. Pankhursta, *William Thompson*, London, 1954, str. 33.

kao o *neekonomskoj* kategoriji, zapravo je eminentno politekonomski problem koji je u teoriji naučnog socijalizma poznat kao pitanje odlučivanja o višku rada.⁸⁾

Međutim, naša namjera nije u tome da protestom protiv »istjerivanja« pojedinih društvenih nauka sa izvora znanosti o politici vraćamo tim naukama mjesto koje im u analizi samoupravljanja i drugih društvenih fenomena neosporno pripada.⁹⁾ Iz konteksta referata izdvojili smo posebno neke zanimljive stavove o »politici« i »političkim odnosima« i stavili ih u fokus razmatranja više radi ilustracije i rezultata do kojih su u nas doprle pojedine rasprave o predmetu i metodu nauke o politici.

Geršković ispravno upozorava da se mnoge *posebne discipline* nauke o politici (teorije političkih sistema, partija i sl.) nalaze još u fazi sakupljanja činjenica i bližeg definiranja predmeta i metoda svojih istraživanja, pa treba priznati da njegovo i svako drugo nastojanje koje ide u prilog razjašnjavanju tih pitanja predstavlja u izvjesnom smislu pionirski i hvale vrijedan poduhvat.¹⁰⁾ Ipak, može li to biti opravdanje za izvjesna simplificiranja i nekih drugih složenih aspekata odnosa naše političke teorije i prakse?

Nismo sasvim uvjereni da bi atribut politologa *par excellence* trebalo pripadati profesionalnim politolozima, bar ne u onom smislu u kojem Geršković nastoji odrediti predmet te nauke. Čini se, međutim, da nas on dobronamjerno i suviše revnosno uvjerava u suprotno, čas priznavajući a čas negirajući sva dostignuća naše nauke o politici koja je po njegovim vlastitim i u naučnim raspravama neuobičajenim ocjenama istovremeno i vrlo *zaslužna* i još *neformirana*, zapostavljena nauka kod nas.

Na svaki način, lenjinska misao o tzv. sivilu teorije i zelenilu prakse dobiva u svjetlu studije dr Leona Gerškovića na svojoj specifičnoj težini i podstiče na mnoga razmišljanja. Prije svega, o naučnoj konzistentnosti nekih naših rasprava o nauci o politici, njenim dostignućima i stvarnom položaju u našem društvu.

8) Vidi studiju dr Vladimira Bakarića, *Prednacrct Ustava i raspodjela, »Naše teme«,* br. 3/1963, a u vezi s njom i neke naše opaske u rubrici *Redakcijski razgovori* u istom časopisu, br. 12/1964.

9) Naučna (marksistička) teorija socijalizma naučna je upravo po tome što se kao širi pojam ne da poistovetiti ni sa jednom specijalnom naučnom disciplinom uzetom za sebe (ekonomijom, filozofijom, politikom i sl.). Fenomen samoupravljanja o kojemu Geršković piše kao o više ili manje isključivom predmetu nauke o politici, najmanje može biti predmet tzv. »čiste« političke nauke. U marksističkoj teoriji drveće, da se slobodno poslužimo usporedbom, nikad ne može sakriti šumu baš zato što teži visini.

10) Svojevrsni oblik domaćeg »lobizma« u investicijama (u drugačijem značenju od onoga što taj pojam označava u kapitalističkim zemljama) u posljednje je vrijeme, na primjer, čest predmet političkih rasprava na svim nivoima, pa bi kao politički fenomen nesumnjivo trebalo da dobije odgovarajuće mjesto u naučnim istraživanjima kako kroz posebne studije, tako i u političkoj nastavi.